

Bediüzzaman Said Nursî ve Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Görüşlerinin Karşılaştırılması*

Metin Şencan

Özet

Kader, Allah'ın kâinatta olmuş ve olacak her şeyi ezelden bilip, takdir etmesi ve levh-i mahfuzunda yazmasıdır. İrade, insanın sorumluluğunun başladığı alan olması yönüyle kader meselesinde önemli bir diğer kavramdır.

Kader ve irade kavramları, diğer iman esaslarında da olduğu gibi Ehl-i Sünnet çizgisinde anlaşılabilmesi durumunda insanı İslâm'ın hoş karşılamayacağı isyancı ve ümitsiz bir hale düşürebilir. Bu negatif hal içerisinde olmak, bireysel ve toplumsal olumsuzluklara sebebiyet verebilir. Bazı insanlar günahlarını ve dini yükümlülüklerindeki eksikliklerini kadere atabilir ve kendini yanlış düşünce sonucunda güvende hissedebilir ya da yapmış olduğu güzel davranışları kendi iradesinden zannedip bencilliğine sebep olabilir. İşte tam bu noktada kader ve irade kavramlarını doğru anlamak kişiyi yanlış fikir ve davranış sahibi olmaktan kurtarır.

Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960) ile çağdaşı Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) de geçmiş ilim adamları gibi kader konusunda görüşlerini anlattıkları eserler yazmıştır. Anlaşılması ve anlatılması oldukça zor olan kader meselesini, hem doğum hem de vefat tarihleri birbirine yakın olan Bediüzzaman Said Nursî ile son Osmanlı

* Bir önceki sayıda yayımlanan "Bediüzzaman Said Nursî ve Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Görüşlerinin Karşılaştırılması" başlıklı yazının devamıdır.

Makalemizin
neticesinde
Şeyhülislâm,
kader meselesinde
cebirden
kurtulamayan
görüşleriyle,
Bediüzzaman ise
Ehl-i Sünnet'in
ana gövdesi
içerisinde
Mâturîdiyye
ve Eş'ariyye
ekollerini
birleştirir tarzda
karşımıza
çıkmıştır.

dinî düşüncesinde kendisinden çokça bahsettiren son Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin görüşleri çerçevesinde incelemeye karar verdik.

Böylece makalemizin adı, "Bediüzzaman Said Nursî ve Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Görüşlerinin Karşılaştırılması" olmuştur.

Konunun çalışılması sırasında, Mustafa Sabri Efendi'nin kade-
re dair gelgitlerden sonra son görüşlerini topladığı ve Türkçe-
ye İsa Doğan tarafından "İnsan ve Kader" olarak tercüme edilen,
"Mevkîfu'l- Beşer Tahtesultani'l- Kader" isimli Arapça eserinden istifade edilmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin görüşlerinde ise, bir öncelik ve son-
ralık olmayıp entegre bir sistem olduğu için bütün eserlerinden ko-
nuyla alakalı yerler taranmıştır.

Makalemizin neticesinde Şeyhülislâm, kader meselesinde cebir-
den kurtulamayan görüşleriyle, Bediüzzaman ise Ehl-i Sünnet'in ana
gövdesi içerisinde Mâturîdiyye ve Eş'ariyye ekollerini birleştirir tarz-
da karşımıza çıkmıştır.

Şeyhülislâm, açıkça kendisinin Eş'ariyye olduğunu ifade etmiş
fakat görüşleriyle cebirden kurtulamamıştır. Şeyhülislâm kader ko-
nusunda Müslümanları doğru inanca sevk etmeye çalışmış, fakat
anlaşılması zor görüşleri ile bu amacına hizmet edememiştir.

Şeyhülislâm, insan iradesinin yaratılmış olduğunu savunup İla-
hi iradeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. İnsan iradesi için yaratıl-
mamış olma durumunu kabul etmemiş, bu hali imtihanın önünde
engel olarak görmüştür. Hatta insan iradesinin yaratılmamış oldu-
ğunu savunan Mâturîdiyye mezhebini, Mu'tezile'nin görüşleriyle
örtüşmek ile suçlamış ve ikisini de aynı kefeye koymuştur.

Bediüzzaman ise, mezhep ayrımı yapmayıp, mensubiyet ifade
etmeden, kâinattaki kanunlardan insanın da azade olmayacağını,
yapacakları ve yaptıkları her şeyin kaydedildiğini ifade etmiştir. İn-
san iradesinin merkezine, sorumluluğa kaynak olması için yaratıl-
madığını savunduğu meyelânı yerleştirmiş ve vicdanen bu hali her-
kesin hissettiğini de ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mâturîdiyye, Eş'ariyye, Mu'tezile, Cebriye, Kader, İrade, Kesb,
Meyelân, Bediüzzaman Said Nursî, Mustafa Sabri Efendi.

Mustafa Sabri Efendi'nin Kader Meselesine Bakışı Mustafa Sabri Efendi'nin Kader'e Dair Görüşleri

Giriş

Mustafa Sabri Efendi (v. 1954) kaderin incelikli bir konu olup, herkesin kader hakkında konuşmasının cehalet işareti sayıldığını ifade eder. O özellikle Batılıların bu meseleyi Müslümanların inançlarını sarsmak için kullandığı düşüncesindedir.¹

“Kader hakkında konuşmak ahirzamanda ümmetimin şerhlerine bırakıldı.”²hadîsini naklederek, kaderin hassas bir mesele olduğuna dikkat çeken Mustafa Sabri Efendi, aynı hadîsin kendisini bir Müslüman olarak kader konusunda araştırma yapmaya motive ettiğini çünkü kader hakkında konuşmasının kaderi inkâr değil, aksine onu kabul ettiğinden ve kader aleyhinde konuşanlar sebebiyledir.³ Kaderle ilgili geçen hadîsteki korkutma ifadesi kadere inancı tam olan Eş'ariyye mezhebine yönelik olmayıp bilakis Batılıların tesirinde kalan Mu'tezile mezhebine ve onların torunlarına yöneliktir.⁴ Batı'yı taklit hareketi olmasaydı yani insan gücüne verilen tesir olmasaydı, İslâm âleminde Mu'tezile'yi taklit hiç düşünülmezdi.⁵ Kaderin her şeyi ile anlaşılması zordur. Akılların kaderi anlayamaması ve kaderin her şeyini ihata edememesi istenen bir husustur. Filozofların akılları, alimlerin ilimleri bu meseleyi anlamaya kafi gelmemiştir.⁶

Mustafa Sabri Efendi'nin tasnifine göre, insanın ihtiyarî fiilleri meselesinde üç önemli mezhep vardır: Cebriye, Mu'tezile ve Eş'ariyye mezhebi.⁷

Mu'tezile mezhebi, kaderin ve kesin nasların inkârına yönelmiştir.⁸ Mu'tezile mezhebine göre, insanın bir kudreti vardır ve o fiiller bu kudretle meydana gelir.⁹

Cebriye mezhebi ise, aklın zihni çağrışımlar neticesinde karar aldığı gerçekliğine dayanarak aklın tercihte tesiri bulunduğu hakikatine karşı çıkmıştır.¹⁰ Cebriye mezhebine göre, insanın ihtiyarî fiilleri sadece Allah'ın kudretiyle meydana gelir ve insanın hiçbir kudreti yoktur.¹¹

1. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, *İnsan ve Kader (Mevkîfûl- Beşer Taht-e Sultani'l- Kader)*, çev. İsa Doğan, İstanbul, Kültür Basın Yayın Birliği, 1989, s. 15 (Not: Bundan sonra İnsan ve Kader olarak kısaltılacaktır.)

2. İnsan ve Kader s. 37; Hadîsin kaynağı için bakınız. Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevi, *Râmûzü'l- Ehâdis*, çev. A. Bekkine, İstanbul, Gonca Yayınları, 2007, s. 19

3. İnsan ve Kader s. 40

4. İnsan ve Kader s. 39

5. İnsan ve Kader s. 41

6. İnsan ve Kader s. 128

7. İnsan ve Kader s. 68; Mezheplerin tasnifi için bakınız. Muhammed Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh Derslerinde İrade Kaza Ve Kader*, Haz. Nizamettin Saltan, İstanbul, Moralite Yayınları, 2012, s. 137; Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi Giriş*, İstanbul, 2011, Damla Yayınevi, s. 267-269

8. İnsan ve Kader s. 14; Mu'tezile'nin konu hakkındaki görüşü için bakınız. Şerafettin Gölçük, Süleyman Toprak, *Kelam (Tarih-Ekoller-Problemler)*, Konya, Tekin Kitapevi, 2010, s. 45, 6

9. İnsan ve Kader s. 69; Mu'tezile'nin konu hakkındaki görüşü için bakınız. Sa'düddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Taftazânî, *Kelam İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhü'l- akâid)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları, 1980, s. 190

10. İnsan ve Kader s. 14

11. İnsan ve Kader s. 69; Cebriye'nin konu hakkındaki görüşü için bakınız. Ali Aslan, *Özgürlük Ya da Kadercilik*, 1. B., İstanbul, Kayhan Yayınları, 2006, s. 173

Mustafa Sabri Efendi'nin tasnifine göre, insanın ihtiyarî fiilleri meselesinde üç önemli mezhep vardır: Cebriye, Mu'tezile ve Eş'ariyye mezhebi.

“Kadere iman konusunda mezheplerin ölçüsü, kadere imana riayet ve Kur’ân’ın getirdiği ilkeye uygunluk olmalıdır. Ölçü bu olmadığı için kulların filleri meselesinde İslâm’da emredilen şekliyle kadere iman gerçekleşmemiştir.

Mâturîdiyye mezhebi “kaderi sıır olmaktan çıkaracak” görüş sahibidir. Eş’ariyye mezhebi ise, kaza ve kader meselesinde mezheplerin en hayırlısıdır. İmam Eş’arî, mücahede bayrağını açan ve Mu’tezile’den ayrılan ilk kişidir. Kelâm ilmini Mu’tezile, Mürcie ve Müşebbihe mezheplerinin soktuğu yerden kurtarıp ona yepyeni bir şekil vermiştir. Ehl-i Sünnet kelâmcıları arasında İmam Eş’arî umde olmuştur.¹²

Eş’ariyye’ye göre, insanın bir kudreti vardır, fakat bu kudretinin hiçbir tesiri yoktur. Onun fillerinin yaratıcısı Allah’tır. İnsanın kendi filleriyle alakası ise, o fillere mahal olmaktan; hiçbir etkisi olmayan kudretinin, Allah’ın etkili kudretiyle ona yaklaşmasından ibarettir.¹³ İnsanın fillerinden ötürü övülmesi ve kötülenmesi, insanın bu fillerin faili olmaktan değil de sadece onlara mahal olmasındandır.¹⁴ Çalışmayı terk etme ve amele ehemmiyet vermeme düşüncesi, kadere olan imanın fazlalığı sebebiyle ve kadere iman hakkını vermektendir.¹⁵

“Kadere iman konusunda mezheplerin ölçüsü, kadere imana riayet ve Kur’ân’ın getirdiği ilkeye¹⁶ uygunluk olmalıdır. Ölçü bu olmadığı için kulların filleri meselesinde İslâm’da emredilen şekliyle kadere iman gerçekleşmemiştir. Eş’ariyye mezhebi, dünyada geri kalmışlığa sebep olmakla itham edilmektedir. Bu itham sebebiyle Eş’ariyye mezhebi, alimlerin gözünden düşmüş, yerine Mâturîdiyye ve hatta Mu’tezile mezhebi tercih edilmiştir.”¹⁷

Mustafa Sabri Efendi’nin savunduğu görüşteki geçişe, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki yenilik arayışlarında “kadere teslim” fikrinden ziyade “kişisel serbestlik” fikrinin ağırlık kazanmaya başlamış olmasını örnek olarak verebiliriz.¹⁸

İnsan ihtiyar sahibi bir fail ve mükelleftir. Yaptıklarından ve yapmadıklarından dünya ve ahirette mesuldür.¹⁹ İnsandan mesuliyetin kaldırılmaması gerekir. Çünkü insan, zorlama olmaksızın kabul ettiği Allah’ın meşîetinin hükmü altındadır.²⁰ Fiillerinde mecbur olduğu düşüncesiyle insana gelen cebir, insanın amellerinin neticesini ve mesuliyetini kaldıracak, meşîetini ve rızasını yok edecek derecede bir cebir değildir. Kullar, Allah’ın yapmalarını istediği filleri kendi irade ve ihtiyarlarıyla yaparlar ve ondan kaçamazlar. İnsan hem mecbur, hem de mesuldür. İnsanlar yaptıkları şeyleri, kendi ihtiyar ve istekleriyle yaparken “muhtar”; ancak Allah’ın seçmelerini istediği şeyleri seçebildikleri için de aynı zamanda “mecbur”durlar veya mecbur gibidirler.²¹

12. İnsan ve Kader s. 14; Gölcük, Toprak, s. 126-132

13. İnsan ve Kader s. 68; Seyyid Bey, s. 143

14. İnsan ve Kader s. 69; Eş’ariyye’nin konu hakkındaki görüşü için bakınız. Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelam*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 92

15. İnsan ve Kader s. 44

16. “Allah, dilese idi elbet hepinizi bir tek ümmet yapardı ve lakin o, dilediğine dalâlet, dilediğine hidayet buyurur ve her halde hepiniz bütün yaptıklarınızdan mes’ul olacaksınız.” (Nahl, 16/93.)

17. İnsan ve Kader s. 15, 40

18. Rıdvan Özdiñç, *Akil İrade Hürriyet –Son Dönem Osmanlı Dini Düşüncesinde İrade Meselesi-* 1. B. , İstanbul, Dergah Yayınları, 2013, s. 88

19. İnsan ve Kader s. 13

20. İnsan ve Kader s. 43

21. İnsan ve Kader s. 66; Tefvîz ve cebir görüşü için bakınız. Taftazânî, s. 196

Kulların fiillerinde sadece cebir veya sadece tefvîz yoktur; bu ikisi arasında bir durum da yoktur. Her ikisi de vardır. Fakat buradaki cebir kişinin iradesine etkisi olmadığından bilinen cebir gibi değildir. Fiilleri kendisine havale edilen kimse, kendisine havale edenin seçtiği şeyleri seçebildiği için tam bir ihtiyara sahip değildir. Buna göre; tefvîz de bilinen şekliyle değildir. İnsan istediği şeyi yaparken sadece Allah'ın yapmasını istediği şeyi isteyebilir.²²

Mustafa Sabri Efendi'nin, Allah'ın yapmasını istediği şeyi kişinin seçmesi şeklindeki düşüncesini kabul edecek olursak, "alın yazısı"²³ deyimindeki cebrî anlayışı, mantıksız bulup itiraz etmememiz gerekir.

Kaderle İlgili Bazı Ayet ve Hadislere Bakışı

"Ne vakit ki, onlar haktan saptılar, Allah da onların kalplerini hidâyetten çevirdi."²⁴ ayeti ve buna benzer ayetler²⁵, Allah'ın hidâyet ve dalâletinin kulların hak edişlerine bağlı olduğuna işaret etmez. Bazı ayetler, Allah'ın hidâyet ve dalâlet sebeplerinin kullar tarafından oluşturulduğunu ifade etse bile, sebeplerden bahsetmeyen ayetler, sebepleri ihtiva eden ayetlerden daha fazladır. Az olanı çok olana hamletmek zordur. Bu sebeple, hidâyet ve dalâlet Allah'ın meşîetine bağlıdır.²⁶ Hidâyet ve dalâlette olduğu gibi, kulların ihtiyarî fiillerini de, Allah'ın onların kalplerinde yarattığı bir sebebe (daiye) dayandırmak zaruridir.²⁷ Allah dilemezse, kişinin dilediğinin olmaması bir yana, Allah dilerse kişi diler; dilemezse kişi de dileyemez.²⁸ Üzerindeki sorumluluğu atmak için kadere yapışmayı tercih edenler kaderi delil olarak kullanamazlar.²⁹

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, kaza ve kader meselesinde, kullar hem mesuldür; hem de hayır ve şer Allah'tandır. Allah'ın her şey üzerinde olduğu gibi kulların küllî ve cüz'î bütün meşîetleri üzerinde de umumi hakimiyeti vardır.³⁰

Mustafa Sabri Efendi, kulların küllî ve cüz'î bütün meşîetleri üzerindeki umumi hakimiyet görüşüyle kabul etmediği cebrî kader anlayışından kendisini kurtaramamıştır.

Kader'de Anahtar Kavram; Cüz'î İrade

Mustafa Sabri Efendi kader meselesinde önemli bir kavram olan cüz'î iradeyi tahlil ederken, şu açıklamalara yer verir:

22. İnsan ve Kader s. 66; Seyyid Bey, s. 143

23. <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/>; Halil İbrahim Coşar, *Kader Anlayışının Kur'an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tablîli*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, S. Ü. S. B. E., Konya 2010, s. 108

24. Saf, 61/5.

25. En'am, 6/144.; Zümer, 39/3.; Ankebut, 29/69.; Nahl, 16/104.; Mutaffin, 83/14.; Ali İmran, 3/155.; Tevbe, 9/77.; A'raf, 7/146.

26. İnsan ve Kader, s. 169; Bu görüşün tenkiti için bakınız. H. Sabri Erdem, "Türk Kelamcıları İbn Kemal ve Mustafa Sabri'de Kader Problemi ve Anlambilim Açısından Bir Değerlendirme," *A. Ü. İ. F. D.*, S. 2, 2005, s. 48

27. İnsan ve Kader s. 170

28. İnsan ve Kader s. 99-101

29. İnsan ve Kader s. 144

30. İnsan ve Kader s. 145; Akbulut, s. 41

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, kaza ve kader meselesinde, kullar hem mesuldür; hem de hayır ve şer Allah'tandır. Allah'ın her şey üzerinde olduğu gibi kulların küllî ve cüz'î bütün meşîetleri üzerinde de umumi hakimiyeti vardır.

Mâtürîdiyye
mezhebine
göre, kulların
filleri Allah'ın
mahlukudur.
İradenin iki
anlamı vardır.
Kulların küllî
iradesi ki, bu,
Allah tarafından
yaratılmıştır.
Cüz'î iradeleri ise
mahluk değildir.
Bu iradenin
durumu kulların
elindedir.

Sünnî kelâm alimleri, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu kabul etmekle birlikte, kulların fiillerinde cebirden kurtulmak istediler. Eş'ariyye'nin görüşlerini yeterli görmeyerek kulların fiilleri esnasında kendilerinden sudur eden bu şeyi araştırma ihtiyacı duydular. Onlar, fiiller esnasında kullardan sudur eden bu şeyin, halk ve icad derecesine ulaşmayan bir tesirinin olduğunu kabul etmektedirler. Bu tesiri de halk, icad ve fiilin dışında bir anlamı olduğunu düşündükleri, “kesb” kelimesi ile isimlendirdiler.³¹ Mevcuda taalluk eden bu tesirin halk derecesine ulaşmaması için de onun, mevcudun dışında olmasını gerekli gördüler. Onlar, fiilleri esnasında insanın neyi kesbetmiş olduğunu belirlemede ihtilaf ettiler. Bazısı onu, fiilin kendisinde, bazısı fiilin vafında ve çoğu da fiilin istenmesinde aradılar.³²

Mâtürîdiyye mezhebine göre, kulların fiilleri Allah'ın mahlukudur. İradenin iki anlamı vardır. Kulların küllî iradesi ki, bu, Allah tarafından yaratılmıştır. Cüz'î iradeleri ise mahluk değildir. Bu iradenin durumu kulların elindedir. Cüz'î irade kullara nispet edilen ve onların mülkiyetinde olan fiillerden ibarettir. Kulların yükümlü kılınmış mes'ul olduğu alandır.³³

Mustafa Sabri Efendi, cüz'î iradenin mahiyeti konusunda Mâtürîdî görüşünü gerçekçi bulmadığını şöyle ifade eder:

“Mâtürîdiyye'nin sorumluluğu yükleyebilmek maksadıyla insanın cüz'î iradesine ‘istiklâl’ vermesi ve bununla beraber, cüz'î iradeyi varlığı olmayan ‘itibarî’ bir şey sayması çok tuhaftır. Varlığı olmayanın teklife mahal olması, sorumluluğun mahallinin olmaması demektir.”³⁴

Mustafa Sabri Efendi, ezeli takdirin insan iradesine tabi olduğunu savunan Mâtürîdî görüşünün Mu'tezile ile eşdeğer olduğunu şöyle ifade eder:

“Ezeli takdirin, kulların irade ve ihtiyarlarıyla meydana gelen fiillerine tabi olduğunu söyleyen Mâtürîdiyye, kadere hakiki değerini vermemiş ve onu inkâr edenlerden, yani Mu'tezile'den farkı olmamıştır. Çünkü Allah'ın meşîetinin insan meşîetine tabi olduğunu kabul etmekle, bu meşîeti inkâr etmek arasında hiçbir mana farkı yoktur.”³⁵

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”³⁶ ayeti kulların meşîetlerinin, Allah'ın meşîetine bağlı olduğunu gösterir. Allah bu meşîetleri yaratmamış olsa bile, kulların meşîetleri, bizzat Allah'ın meşîetine bağlı olarak çıktıkları için, onlar o meşîetlerinde müstakil bir hürriyete sahip değildiler.³⁷ Kulların ihtiyarî fiillerinde işi onların meşîetlerine hamledenler bu açık ayetten haberi olmayanlardır.³⁸

Eş'ariyye'ye göre, küllî ve cüz'î iradenin ikisi de yaratılmıştır, her ikisi de Allah'tandır. “Allah, her şeyin yaratıcısıdır.”³⁹ ayeti buna delildir.⁴⁰ Kulla-

31. İnsan ve Kader s. 86; Kesbe dair görüşler için bakınız. Taftazânî, s. 198-200

32. İnsan ve Kader s. 86-87; Özdiñç, s. 102

33. İnsan ve Kader s. 79, 95; Mâtürîdiyye'nin bu görüşüne dair bakınız. Nüreddin es-Sâbüni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, D. İ. B. Yayınları, 2005, s. 136, 7

34. İnsan ve Kader s. 98

35. İnsan ve Kader s. 101-104

36. Tekvir, 81/29.

37. İnsan ve Kader s. 104

38. İnsan ve Kader s. 140

39. Zümer, 39/62. ; Saffat, 37/96. ; Fatur, 35/3. ; Araf, 7/54.

40. İnsan ve Kader s. 72-73

rın fiillerinden her birinin Allah'ın mahluku olduğu hususunda Ehl-i Sünnet alimlerinin ittifakı vardır. Ehl-i Sünnet'in ittifak edip Mu'tezile'ye karşı mücadelesini verdiği, kulların fiillerinin Allah'ın mahluku olması esasına göre, "kasd ve kararlı azim" diye tarif edilen cüz'î iradenin aynı zamanda kulların fiillerinden bir fiil olması ve diğer fiiller gibi Allah tarafından yaratılması gerekir.⁴¹ İnsanın hâdis kudreti fiilde etkili olması gerekmesi de etki özelliği olan bir sıfattır.⁴² Eğer hâdis kudret sahibi olan insan, fiillerinin mucidi olsaydı zaruri olarak fiillerini bütün tafsilatıyla bilmesi gerekirdi. Kudret neticesinde ihtiyarla "icad" edilen şeyin özelliği budur. Nitekim Allah, "Yaratmış olan bilmez mi?"⁴³ buyuruyor.⁴⁴

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, Ehl-i Sünnet Müslümanlarınca kabul edilen, "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inandım."⁴⁵ şeklindeki esaslar, cüz'î iradenin mahluk olduğunu ispat eden hususlardandır.⁴⁶

Mustafa Sabri Efendi'ye göre ise, cüz'î irade yaratılmıştır ve o Allah'tandır. Kulların kendi fiillerine olan katkısı, bu fiillere ve bu fiillerin irade ve ihtiyarına mahal olmaktan öteye geçmez. Kullara nispet edilen kesbin manası ise son derece kapalı ve gizli bir husustur.⁴⁷

Kaderiler

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, kulların fiilleri meselesinde sahip oldukları görüş sebebiyle Kaderiyye, Mu'tezile mezhebinin diğer lakabıdır. Mu'tezile bu lakabı kendisi için reddetmiş; mutlak ve mutavassıt cebir için uygun olacağını söylemiştir fakat Kaderiyye nispeti Mu'tezile için daha uygundur. Çünkü onlar, iyiliği Allah'a, şerri insana vererek; Mecûsilerin hayrın yaratıcısını "Yezdan" şerrin yaratıcısını da "Ehrimen" olarak isimlendirdiği gibi hayır ile şerrin arasını ayırıyor.⁴⁸ "Kaderiyye bu ümmetin Mecûsileridirler."⁴⁹ hadisi de bu konuya delil olmaktadır. Mu'tezile bu nispeti nübüvvet lisaniyla⁵⁰ kötülendiği için kabul etmemektedir ancak Kaderiyye'nin zaruri olarak Mu'tezile'ye hamledilmesi gerekir.⁵¹

41. İnsan ve Kader s. 98-99

42. İnsan ve Kader s. 77

43. Mülk, 67/14.

44. İnsan ve Kader s. 74

45. Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri en Nisâburi, *Sahîb-i Müslim Terceme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1977, C. , 1, s. 107, İman 1(8); Canan, s. 217; Bağcı, s. 195-200; Bekir Tatlı, *Hadis Tekniği Açısından Cibril Hadisi ve İslam Düşüncesine Yansımalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. S. B. E. , Ankara, 2005, s. 54-188

46. İnsan ve Kader s. 101

47. İnsan ve Kader s. 80; Mustafa Sabri Efendi'nin kesb görüşünün kritiği için bakınız. Özdiñç, s. 98

48. İnsan ve Kader s. 316; EbûMansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, İsam Yayınları, 2005, s. 113, 402-4

49. EbûAbdülâh Muhammed İbnYezîdİbnMâce Mevlâ Rabia el-Kazvîni, *Sünen-i İbn-i MâceTercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1982, C. , 1, s. 162-163, Mukaddime 10 (92); Bağcı, s. 277, 8

50. "Ümmetimden iki sınıf vardır ki onların İslam'dan nasibi yoktur: Mürcie ve kaderiye fırkaları." (Muhammed İbnİsâ et-Tirmîzî, *Sünen-i TirmîzîTercemesi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul, Yunus Emre Yayınevi, Tarihsiz, C. , 4, s. 29, Kader 13 [2738])

51. İnsan ve Kader s. 315- 317

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, kulların fiilleri meselesinde sahip oldukları görüş sebebiyle Kaderiyye, Mu'tezile mezhebinin diğer lakabıdır.

İlmin, malumuna
lehte ve aleyhte
hiçbir tesiri olmaz.
Çünkü ilim,
alimin mücerred
açıklamasından
ibarettir.
Malumun ilme
tabi olması
gerekmez. İlmin
maluma tabi
olması gerekir.

Ezeli İlim

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, Allah'ın ezeli ilmi, Cebriye mezhebinin meşhur delillerindedir. Cebriye mezhebine göre, kulların fiillerinde Allah'ın ezeli ilminden dışarı çıkmaları mümkün değildir. Aksi takdirde Allah'ın ilmi bilgisizliğe dönüşür.⁵²

Cebriye mezhebinin ezeli ilim ile kulların fiilleri arasında bağlantı kurduğu bu deliline karşılık, Mustafa Sabri Efendi'nin de bu delile cevap makamında aktardığı, başka alimlerin de eserlerinde yer verdiği meşhur bir delil şöyledir:

İlmin, malumuna lehte ve aleyhte hiçbir tesiri olmaz. Çünkü ilim, alimin mücerred açıklamasından ibarettir. Malumun ilme tabi olması gerekmez. İlmin maluma tabi olması gerekir. İnsan yapacağı şeyi, Allah önceden bildiği için yapmaz. Aksine onun yapacağı bir hakikat olduğu için Allah onu o şekilde bilir. Bu hakikate göre, insan yapacağını ihtiyarıyla yapar. Allah da onun ihtiyarı olarak hiçbir zorlama olmaksızın yapacağını bilir.⁵³

Mustafa Sabri Efendi, Cebriye mezhebinin ezeli ilme istinaden sarf ettiği düşünceye karşı diğer alimlerin aksi delilini aktardıktan sonra bu her iki fikri değerlendirip kendi düşüncesini şu şekilde aktarır:

Ezeli ilmin kulların ihtiyarını yok etmeyeceğine ilim malum ilişkisinde olduğu üzere inanmak mümkün olsa da, kulların fiillerinin Allah'ın meşietinin hakimiyetinden kurtulması mümkün değildir.⁵⁴ İlim ayrıca temyizi gerektiren, zıtlığa ihtimali olmayan bir sıfattır. Bu yönüyle ilmin vasıfları arasında olmak ya da olmamak gibi ikilik yoktur. İlim kesinlik ve inandırma ile olur.⁵⁵ Dolayısıyla tek yönle ilgilidir. Eğer ikilik olmuş olsaydı, Allah Teâlâ gökleri ve yeryüzünü yaratmadan önce "olunuz" şeklindeki emrine o ikisinin itaat edip etmeyeceklerini bilmezdi. Bu durum, Allah semavatı ve yeryüzünü yaratmadan önce, onları yaratmaya kadir olacağını bilmiyor manasına gelirdi.⁵⁶

Mustafa Sabri Efendi'nin hem ilim-malum ilişkisini kabul edip hem de kulların fiillerinin Allah'ın meşietinden kurtulmasının mümkün olmadığını kabul etmesiyle ve cebri hissettiren ilmin tanımına yaptığı yorum ile bu düşüncesini delillendirmeye çalışması kabul edilir bir görüş değildir.⁵⁷

İhtiyarî Fiillerin Sebebe İhtiyacı

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, insanın fiillerinden her biri herhangi bir sebebe dayanmaktan kurtulamaz. İnsanın fiilleri sebepsiz, özellikle gayesiz olamaz. Sebebin varlığı bütün ihtiyarî fiiller için geçerlidir.⁵⁸ İhtiyarî fiiller-

52. İnsan ve Kader s. 81-82; Cebriye mezhebinin ezeli ilme dair görüşü için bakınız. Aslan, s. 148

53. İnsan ve Kader s. 82; İlim - malum ilişkisi ve ezeli ilim hakkındaki bu görüş için bakınız. Taftazânî, s. 197

54. İnsan ve Kader s. 82

55. İnsan ve Kader s. 27

56. İnsan ve Kader s. 26

57. Metin Özdemir, *Allah'ın Bilgisinin Ezeliliği ve İnsan Hürriyeti*, 1. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2003, s. 18

58. İnsan ve Kader s. 172

de sebebe ihtiyaç olmadığını söylemek doğru olmayacağı gibi; aksine, ihtiyar, failin ihtiyarına delildir. İhtiyarın yani failin muhtariyeti sebeplere bağlı olduğu için, sebepler olmazsa ihtiyar durur ve seçim olmaz.⁵⁹ Sebebi olmayan fiiller; sebebi olan fiillerin yanında çok azdır. Az olanın çok olana değil de çok olanın az olana hamledilmesi gerekir.⁶⁰ İnsanın fail-i muhtar olması sebebiyle, hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve işinde mutlak hürriyete sahip olduğunu düşünmek caiz olmaz. Çünkü insan hislerine tabi bir varlık olması sebebiyle kendisine faydalı olan, kendi meşietine (irade-ihtiyar) hissettirilir.⁶¹ Allah'ın yarattığı sebepler, fiillerin zihinde bulunan mevcut illetleridir. Muhtar failin hislerini de o sebeplere razı eden Allah'tır. Allah, kulların hangi iradesinin meydana gelmesini istiyorsa onun sebebini yaratır. Allah, meydana gelmesini istemediği tercihin sebebini yaratmaz. İnsan da sebebi olmayan bir şeyi istemez.⁶² İnsan iradesi hâdis olduğu için sebebi gerektirir.⁶³ İnsan iradesi için temel teşkil eden sebep insanın kalbinde Allah tarafından yaratıldığından, insan iradesi Allah'ın iradesi altına girmiş olur. "O, bütün kalplerin kühünü bilir."⁶⁴ ayeti de bu hususa delildir.⁶⁵

Kulların Fiillerinden Mes'ul Olması

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, insanın hayrı da şerri de Allah'ın meşietine bağlıdır. Hiçbir şey insanın elinde değildir. Buna rağmen insan aynı zamanda mesuldür ve Allah ona zulmetmiş değildir.⁶⁶ İnsan, muhtar oluşunu açıkça hisseder ve kendinde onu görür.⁶⁷ Allah'ın iradesinin hakimiyeti, hükmedilen tarafından hissedilmediği için gizlidir. Bu gizlilik, kalbe doğan dâiye ve sebeplerin Allah tarafından olmasına rağmen; kul yaptığını Allah'ın meşietine uyma maksadıyla yapmayı kendi menfaatine uyarak yapmasıyla ortaya çıkar. Allah'ın kulların iradesini razı etmesi, sevdirmesi, süslemesi, teşvik etmesi bir çeşit zorlama değildir.⁶⁸

Mustafa Sabri Efendi, mecburiyet ile mesuliyeti birleştirdiğini söyler, Nahl Suresi'nin 93. ayetini de delil getirir. Ayetin, Allah'ın dilediğini sapıtıp, dilediğine hidâyet verdiğini ve kişilerin yaptıklarından sorumlu tutulacaklarını ifade ettiğini söyler.⁶⁹ Aşağıdaki ayet(ler)e dayanarak, insanın amellerle mükellef olduğunu ve amellerinin dünyada ve ahirette karşılığını göreceğini ifade eder.⁷⁰

"İşte amel işleyenlerin mükâfatı ne iyi!..."⁷¹

59. İnsan ve Kader s. 173

60. İnsan ve Kader s. 176; Akbulut, s. 42

61. İnsan ve Kader s. 177

62. İnsan ve Kader s. 178

63. İnsan ve Kader s. 184

64. Âl-i İmran, 3/119.

65. İnsan ve Kader s. 185

66. İnsan ve Kader s. 230

67. İnsan ve Kader s. 232

68. İnsan ve Kader s. 235-6; Erdem, s. 46

69. İnsan ve Kader s. 230; Bu görüşün kritiği için bakınız. Erdem, s. 46; Akbulut, s. 43

70. İnsan ve Kader s. 233

71. Zümer, 39/70.; Tevbe, 9/105.; Saffat, 37/61, 34.; Nahl, 16/97.; Kehf, 18/49.; Araf, 7/180.

Mustafa Sabri Efendi, mecburiyet ile mesuliyeti birleştirdiğini söyler, Nahl Suresi'nin 93. ayetini de delil getirir. Ayetin, Allah'ın dilediğini sapıtıp, dilediğine hidâyet verdiğini ve kişilerin yaptıklarından sorumlu tutulacaklarını ifade ettiğini söyler.

*Kadere iman,
kendisine
inananları daima
çalışmaya ve işe
sevk eder; çünkü
kader noktasında
takdir olunan
malum değildir.
Kaza ve kadere
inanan kimse
için ümitsizlik
intihardır.*

Mustafa Sabri Efendi, kulların fiillerinde Allah'ın meşietine tabi oldukları için "mecbur" olduklarını ve mükellefiyet için de "muhtar" olmaları gerektiği hususlarını uzlaştırmak konusunda aciz kaldığını, fakat Allah'ın bu konuda aciz olmadığını ifade eder ve aşağıdaki ayet(ler)i delil getirir.⁷²

"Deki, her şey Allah'tandır."⁷³

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, Allah kullarına hangi iradeyi verirse versin, Allah'ın iradesi kulun iradesine tabi olması gerekmez; aksine kulun iradesi Allah'ın iradesine tabi olması gerekir. İnsanın hesap gününe kadar başıboş olmaması gerekir. Mülkünde ortaklık kabul etmeyen Allah bir anlık bile olsa tasarruf hakkını başkasına havale etmez.⁷⁴

Kaza ve Kader Akidesinin İnsan Hayatına Etkisi

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, dinlerinde güçlü olan ve kalplerinde dini fikirlerin etkisi daha fazla olan önceki Müslümanlar, diğer milletler arasında tembel ve mağlup olmamışlardır. Onlar güçlerini Mu'tezile mezhebinin Eş'ariyye mezhebine tercih etmekten almıyorlardı. Bu zamanın Müslümanları ise, işlerini kadere yani Allah'a havale etmemektedirler. Bilakis her şeyin kuldandığını düşünüp ve insanlara peşkeş çekip yağcılık etmektedirler. Her şeyden korkarlar, fakat Allah'tan korkmazlar. İhtiyat ile amel adı altında, zilletin gölgesinde süfi menfaatlerini elde etmek için ellerinden geleni yaparlar. Dolayısıyla, onların kadere imanlarının olmadığı veya son derece zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların kadere imanları tam olmuş olsaydı canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmezlerdi.⁷⁵

Kadere iman, kendisine inananları daima çalışmaya ve işe sevk eder; çünkü kader noktasında takdir olunan malum değildir. Kaza ve kadere inanan kimse için ümitsizlik intihardır. Ümitsizlik sebebiyle o kimse kalben rahat değildir. Aynı kişi emellerine ve hayallerine ulaştığında ise zafer sarhoşluğuna kapılır; çünkü kendisiyle baş başa olarak nefisine güvenerek bu zaferi kazandığına inanır. Kadere inanan ve ona güvenen kimsede ümitsizlik ve gevşeme olmaz, çünkü Allah tarafından sevk edildiğine ve desteklendiğine inanır. Başarıya ulaştığı zaman da tevazu ve alçak gönüllüğü elden bırakmaz, zafer sarhoşluğuyla kendini kaybetmez.⁷⁶

Mustafa Sabri Efendi, kadere dair insanın başarıya dönük hallerini anlattığı düşüncelerine Hadid Suresi'nin 23. ayetinden⁷⁷ yaptığı iktibasla, kadere imanın insana kazandırdığı ince meziyetleri nazara vererek delil getirir. Ayete göre kadere iman eden kişi bir şey kaybettiğinde (aşırı şekilde) "üzülmemesi" ve bir şey kazandığında da "şımarmaması" gerektiğine inanır.⁷⁸

72. İnsan ve Kader s. 240; İsmail Mutlu, *İnsan Kadere Mahkum mu?*, 11. B., İstanbul, Mutlu Yayıncılık, 2015, s. 380; Erdem, s. 47

73. Nisa, 4/78.; Ali İmran, 3/154.; İnsan, 76/29.; Tekvir, 81/30.

74. İnsan ve Kader s. 242

75. İnsan ve Kader s. 295

76. İnsan ve Kader s. 301; Özding, s. 261

77. "Elinizden çıkana üzülmeysiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmasınız diye [...]" (Hadid, 57/23.)

78. İnsan ve Kader s. 300- 302

**Bediüzzaman Said Nursîve Mustafa
Sabri Efendi'nin Kader'e Dair Görüşlerinin Aynı
Tablolarda Karşılaştırılması**

***Mezheplere mensubiyet**

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursî
Es'ariyye mezhebi, kaza ve kader meselesinde mezheplerin en hayırlısıdır. ¹⁹⁰	Biz Ehl-i sünnet ve cemaat olarak diyoruz ki... ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Mustafa Sabri Efendi, Ehl-i sünnet içerisinde bir ayrıma giderken, Bediüzzaman, ayrıma gitmeyip ana gövdede kalıp her iki mezhebi birleştirme yolunu tercih etmiştir. ¹⁹²	

***Cüz-i iradeve tercih**

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursî
Yaptıkları şeyleri, kendi ihtiyar ve istekleriyle yaparken "muhtar" oldukları gibi ancak Allah'ın seçmelerini istediği şeyleri seçebildikleri için de aynı zamanda "mecbur"durlar veya mecbur gibidirler. ¹⁹⁰	Allah, iradeye bağlı kader tespitlerini yaparken, cüz'î iradeyi bir şart olarak kabul etmekle insanın cüz'î iradesinin kullanılma yönüne uygun bir tespit yapmaktadır. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Mustafa Sabri Efendi, insanın Allah'ın istediği şeyleri seçmesini savunmasıyla tam manasıyla Cebriye olmazsa da kendini cebirden kurtaramamıştır. Bediüzzaman ise, imtihan gereği insan iradesinin tercih yetkisi olduğunu kabul edip, meseleyi ilim malum ilişkisi açısından izah ederek Ehl-i Sünnetin ana gövdesinden ayrılmamıştır. ¹⁹²	

*İnsanın meşiet-i

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursi
“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz” (Tekvir,81/29.) ayeti kulların <u>meşietlerinin</u> , Allah’ın <u>meşietine</u> bağlı olduğunu gösterir. ¹⁹⁰	Her ne kadar insan irade sahibi ise de “Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.” (İnsan, 76/30.) ayeti sırrınca “ <u>meşiet-i ilahiye</u> ” asıl, kader hâkimdir. Bazı durumlarda insanın isteği geri çevrilmekte, kader karşısında insanın <u>cüz’i</u> ihtiyarı susmaktadır. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Mustafa Sabri Efendi, ayetteki manayı cebri netice verecek şekilde genellerken, <u>Bediüzzaman</u> “bazı durumlar” şartını koyarak bunun istisnaları olabileceğine kapı aralamıştır. Mustafa Sabri Efendi ise, bu <u>cüz’i</u> hususu genel hükümüne delil yapmaya çalışmaktadır. <u>Bediüzzaman</u> ’ın yaklaşımı <u>Ehl-i Sünnet</u> ’e daha uygundur. ¹⁹²	

*İnsan iradesinin mahluk veya gayrı mahluk oluşu

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursi
<u>Cüz’i</u> irade yaratılmıştır ve o Allah’tandır. Kulların kendi fiillerine olan katkısı, bu fiillere ve bu fiillerin irade ve ihtiyarına mahal olmaktan öteye geçmez. ¹⁹⁰	<u>Cüz’i</u> irade “gayrı mahluk”tur. Eğer <u>cüz’i</u> irade yaratılmış olsaydı, sorumluluğa sebep olacak hiçbir şey kalmazdı. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Mustafa Sabri Efendi, insanın <u>cüz’i</u> iradesine yaratılmış olarak bakmasıyla kendisini <u>Es’arî</u> görüşünden kurtaramamıştır. Bu görüş Kelâmcılar tarafından <u>cebr-i mutavassıt</u> olarak nitelenmiştir. <u>Bediüzzaman</u> ise, sorumluluğa sebep olması gerekçesiyle insanın <u>cüz’i</u> iradesine gayrı mahluk nazarıyla bakmıştır. Bu meselede <u>Mâtürîdîlerin</u> görüşünü tercih etmiştir. <u>Ehl-i Sünnet</u> de umumi olarak insanın <u>cüz’i</u> iradesinin gayrı mahluk olduğunu kabul etmektedir. ¹⁹²	

*Allah'ın insan iradesine müdahale şekli

Mustafa Sabri Efendi	<u>Bediüzzaman</u> Said Nursî
Allah'ın kullarını fiillere teşvik etmesi zorla değil; razı ederek ve ikna etmektedir. Bu sebeple sorumluluk kula aittir. Allah onları daima istediği şeye teşvik eder ve istediğini istemelerini sağlar. İradelerini sebep gibi kullanır. Allah onlara dilediği şeyi sevdirebilir ve onu gönül hoşluğuyla yapmalarını sağlar. Bu durumda Allah onları zorlamış olmaz; sadece kalpleri ile arasına girer. ¹⁹⁰	Kalp, hakikat noktasında çam kozalağı gibi bir et parçası değildir. Kalbin işleyişinde iki merkez vardır. Bunlar, duyguların merkezi "vicdan" ile düşüncelerin merkezi "dimağ"dır. Allah'ın isimlerinin yansımaları olarak insanın kendisinde ve kâinata yarattığı nihaysiz lütuf ve ihsanları insan, imanın nuruyla vicdan ve dimağ ile görmektedir. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Mustafa Sabri Efendi'nin, Allah'ın kalpleri ikna ettiğini söylemesi insanda irade olduğunu ve bazı kişilerin ikna olup bazılarının ikna olmaması, onların iradelerini hür bir tercih ile kullandıklarını göstermektedir. Fakat Allah'ın bazılarının kalplerini ikna edecek sebepleri yaratmasına karşın, bazılarını ikna edecek sebepleri yaratmayacak olması ise yine Mustafa Sabri Efendi'nin cümlelerinin cebri ifade ettiğini göstermektedir. <u>Bediüzzaman</u> ise kalpteki iki merkez üzerinden meseleye yaklaşır ve vicdanın iman ile ve dimağın da doğru önermeler ile Allah'ın <u>mesîetine</u> uygun tercihler yapacağını savunur. <u>Bediüzzaman</u> , Allah'ın insan iradesini ikna etmesini bu alt yapıyı kul için hazırlamasıyla ifade eder ve insan iradesine ihtiyarî işlerde cebri anlamda doğrudan Allah'ın müdahalesinin olmadığını savunarak cebri reddeder. ¹⁹²	

*İnsanın iradesini kendisinin hissetmesi

Mustafa Sabri Efendi	<u>Bediüzzaman</u> Said Nursî
İnsan, muhtar oluşunu açıkça hisseder ve kendinde onu görür. ¹⁹⁰	Herkes kendisinde bir seçme, arzu etme hali yani bir "ihtiyar" hissetmektedir. İhtiyarın varlığı vicdanen bilinmektedir. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Her iki alim de insandaki tercih etme halinin vicdanen bilenebileceğini kabul etmektedir. Bu düşünceleriyle her iki alim de <u>Ehl-i Sünnet</u> çizgisi içerisinde yer almaktadır. ¹⁹²	

*Allah'ın ezeli ilmi ve insan iradesi

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursi
Kadere iman, kendisine inananları daima çalışmaya ve işe sevk eder; çünkü kader noktasında takdir olunan malum değildir. ¹⁹⁰	Ezel, mazinin(geçmişin) bir ucu olmadığı için, varlıkların yaratılmasında esas olup zorunluluğu netice vermez. Ezel, mazi ve hal ve istikbali(geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı) kapsayacak şekilde yüksekte bakan bir ayna gibidir. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Mustafa Sabri Efendi, takdir olunanın bilinmemesini nazara vermesiyle insanın iradesine vurgu yapmaktadır. Bu tutumu ezeli yazgı manasındaki cebri reddeder. Bediüzzaman, ezeli yazgının sadece geçmiş zamana dayanarak olmadığını ve üç zamanı da kapsadığını ifade ederek insan iradesine vurgu yapar. Çıkkılan sınav için yapılacak duanın, sınavdan çıkmadan evvel tesirini göstereceği gibi. ¹⁹²	

*Kader inancı ve insana olan etkisi

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursi
Kadere inanan ve ona güvenen kimsede ümitsizlik ve gevşeme olmaz; çünkü Allah tarafından sevk edildiğine ve desteklendiğine inanır. Başarıya ulaştığı zaman da alçak gönüllüğü elden bırakmaz; zafer sarhoşluğuyla kendini kaybetmez. ¹⁹⁰	Manevi olarak olgunlaşmamış insanlar arasında kaderin kullanılması geçmişe ve musibetlere dairdir. Bu kullanım ümitsizliğin ve üzüntünün ilâcıdır. Kaderin kullanılması, günahlar <u>ve geleceğe</u> dair olursa tembelliği ve yasak şeylere düşkünlüğü netice verir. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Kaderin toplum hayatına yansımaları noktasında müspet yanlarını ifade ederken her iki alim de mana olarak birbirine çok yakın cümleler kurmaktadır. Fakat bu görüşlerinin kapsama alanlarını ifade ederken ikisi birbirinden ayrılmaktadır. Mustafa Sabri Efendi, sistem olarak her şeyin Allah'tan geldiğini söyler ve kaderin geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı kapsadığını ifade eder. Bediüzzaman, ise kaderin sadece musibetler ve geçmiş olaylarla ilgili, dikkate değer bir kullanımı olduğunu hatırlatır. ¹⁹²	

*İnsan iradesine Allah'ın iradesinin tabi olması

Mustafa Sabri Efendi	Bediüzzaman Said Nursî
Kadere inanan ve ona güvenen kimsede ümitsizlik ve gevşeme olmaz; çünkü Allah tarafından sevk edildiğine ve desteklendiğine inanır. Başarıya ulaştığı zaman da alçak gönüllüğü elden bırakmaz; zafer sarhoşluğuyla kendini kaybetmez. ¹⁹⁰	Manevi olarak olgunlaşmamış insanlar arasında kaderin kullanılması geçmişe ve musibetlere dairdir. Bu kullanım ümitsizliğin ve üzüntünün ilâcıdır. Kaderin kullanılması, günahlar <u>vegeleceğe</u> dair olursa tembelliği ve yasak şeylere düşkünlüğü netice verir. ¹⁹¹
Karşılaştırma ve Değerlendirme	
Kaderin toplum hayatına yansımaları noktasında müspet yanlarını ifade ederken her iki alim de mana olarak birbirine çok yakın cümleler kurmaktadır. Fakat bu görüşlerinin kapsama alanlarını ifade ederken ikisi birbirinden ayrılmaktadır. Mustafa Sabri Efendi, sistem olarak her şeyin Allah'tan geldiğini söyler ve kaderin geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı kapsadığını ifade eder. <u>Bediüzzaman</u> , ise kaderin sadece musibetler ve geçmiş olaylarla ilgili, dikkate değer bir kullanımı olduğunu hatırlatır. ¹⁹²	

SONUÇ

Kader meselesi geçmişte olduğu gibi günümüz insanlarının da zihinlerinde yer edinen, güncel yönleri bulunan bir problemdir. Kader 'amentü'de geçtiği üzere iman esasları arasındadır. İman esasları ise zincir halkaları gibi birbirleriyle irtibatlı oldukları için zihinlerdeki kadere dair olan bu problemler çözümlenmelidir. Alimler, filozoflar bu konuda çokça gayret göstermişlerdir. Hakikat peşinde koşarken bazıları batıl yollara düşüp istikametten uzaklaşmışlardır. Bazıları da İslâmi kaynaklara "terkip"⁷⁹ metoduyla yani bütüncül bir nazarla baktıkları için hak yolda yerlerini alıp inananları Ehl-i Sünnet çizgisi içerisinde tutma başarısını elde etmişlerdir.

Biz de makalemizde bu alimlerden aynı dönemleri paylaşan Bediüzzaman Said Nursî'nin ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin görüşlerini nazara vermeye çalıştık.

Makalemizin neticesinde Mustafa Sabri Efendi, kader konusunda cebri savunan duruşuyla veya cebirden kurtulamayan görüşleriyle, Bediüzzaman Said Nursî ise Ehl-i Sünnet'in ana gövdesi içerisinde Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye ekollerini birleştirir tarzda karşımıza çıkmıştır.

Mustafa Sabri Efendi, açıkça kendisinin Eş'ariyye olduğunu ifade etmiş fakat görüşleriyle cebirden kurtulamamıştır. Şeyhülislâm kader konusunda

Kader meselesi geçmişte olduğu gibi günümüz insanlarının da zihinlerinde yer edinen, güncel yönleri bulunan bir problemdir. Kader 'amentü'de geçtiği üzere iman esasları arasındadır.

79. Aydın, s. 237

Bediüzzaman Said Nursî, görüşlerini anlatırken kâinattaki kanunlardan hareket etmiştir. İnsanların nazarına bu düzeni yansıtarak insanın da bu düzenden azade olmayacağını, yapacakları ve yaptıkları her şeyin kaydedildiğini ifade etmiştir.

Müslümanları doğru inanca sevk etmeye çalışmış, fakat anlaşılması zor görüşleri ile bu amacına hizmet edememiştir.

Mustafa Sabri Efendi, insan iradesinin yaratılmış olduğunu savunmuş ve İlahî iradeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. İnsan iradesi için itibarî olma durumunu kabul etmemiştir. Böyle olmasını imtihanın önünde engel olarak telakki etmiştir. Hatta bu fikri savunan Mâtürîdiyye mezhebini Mu'tezile'nin görüşleriyle örtüşmek ile suçlamış ve ikisini aynı kefeye koymuştur.

Bunlar Mustafa Sabri Efendi'nin büsbütün olmasa da bazı fikirlerinin itidal ve istikametten uzak olduğunu dile getirmemize sebep olmaktadır.

Mustafa Sabri Efendi, İslâm düşünce geleneği içerisinde yerini almış bazı âlimlerin ve pozitif ilimlerle meşgul bazı bilim adamlarının görüşlerine eserinde yer vermiş ve bu görüşlerin kritiğini yapmış, üzerine kendi görüşlerini eklemiştir.

Bediüzzaman Said Nursî ise, mezhep ayrımı yapmayıp, mensubiyet ifade etmeden görüşlerini çocukların dahi anlayabileceği seviyede "avamdan havassa" doğru anlatarak Müslümanların kader inancını istikamette tutma çabasında bulunmuştur.

Bediüzzaman Said Nursî, görüşlerini anlatırken kâinattaki kanunlardan hareket etmiştir. İnsanların nazarına bu düzeni yansıtarak insanın da bu düzenden azade olmayacağını, yapacakları ve yaptıkları her şeyin kaydedildiğini ifade etmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî, insan iradesinin merkezine yerleştirdiği meyelânı sorumluluk için kaynak yapmış ve cüz'î iradenin Allah'ın verdiği yetkiyle insana ait olduğunu, bu yönüyle cebri manada yaratılmadığını kabul etmiş, imtihanın da bu iradeyle gerçekleştiğini ifade etmiştir. Vicdanen bu hali herkesin hissettiğini vurgulayıp, insanın kendi irade ve kasti ile yaptığı işlerde sorumluluktan kaçamayacağını, fakat geçmişteki olaylar için teslimiyetçi bir anlayışın da doğru olabileceğini ifade etmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî, Mu'tezile ve Cebriye mezheplerinin ehl-i bid'a mezhebi olduklarını ifade etmekle birlikte bazı konularda, onların da az da olsa bir kısım hakikatler taşıdıklarını yazmıştır. Kelâm ilmi içerisinde çokça tartışmalara sebep olmuş -ilmi ve ince bir mesele olup sadece ilim ehline mahsus olduğu- kaydı ile zikrettiği meyelân meselesini izah etmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî, geçmişten gelecek birikmiş olan soruları, şüpheleri ifade etmeden doğrudan cevaplarını yazmıştır. Haliyle eserlerinde alıntı yapıp da o alıntıları çürütme yoluna gitmemiştir. Bu alıntılarla oluşacak bilgi kirliliğinden insan zihninin olumsuz olarak etkileneceğini belirtmiştir.

Kaynaklar:

1. İnsan ve Kader s. 14; Gölcük, Toprak, s. 126-132
2. Nursî, *İşaratül-İcaz*, s. 123
3. Ahmet Turan, "Said-i Nursî ve Nurculuk," *O. M. Ü. İ. F. D.*, S. 10, 1998, s. 22
4. İnsan ve Kader s. 66; Taftazânî, s. 196
5. Nursî, *Sözler*, s. 760; Sarıkaya, s. 63, 86; Kırkinci, s. 44; Ferşadoğlu, s. 270
6. Tuba Altuncu, *İnsan İradesi ve Kader İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, F. Ü. S. B. E., Elazığ, 2012, s. 24-34
7. İnsan ve Kader s. 104
8. Nursî, *Mektubat*, s. 75; Harmancı, 76
9. Karşılaştırma için bakınız. Abdullah b. Abdulhamîd el-Eserî, *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Akidesi*, çev. Mehmed Ün, İstanbul, Guraba Yayınları, 1999, s. 155; Ömer Aydın, *İslam İnanç Esasları*, 2. B. , İstanbul, İşaret Yayınları, 2013, s. 237-240
10. İnsan ve Kader s. 80; Özdiñç, s. 98
11. Nursî, *İşaratül-İcaz*, s. 120; Kırkinci, s. 115; Sarıkaya, s. 64, 5
12. Yusuf Şevki Yavuz, "İstitâat", *DİA*, C. 23, s. 400
13. İnsan ve Kader s. 203-4; Erdem, s. 48
14. Nursî, *İşaratül-İcaz*, s. 128; Kırkinci, s. 130; Öztürk, s. 220, 1
15. Mustafa Çağrııcı, Hayati Hökelekli, "İrade", *DİA*, C. 22, s. 383-84
16. İnsan ve Kader s. 232
17. Nursî, *Sözler*, s. 756, 7, *İşaratül-İcaz*, s. 122
18. H. Yunus Apaydın, "İhtiyar", *DİA*, C. 21, s. 575-6
19. İnsan ve Kader s. 301; Özdiñç, s. 261
20. Nursî, *Sözler*, s. 757, 8, *İşaratül-İcaz*, s. 124
21. A. Saim Kılavuz, "Ezel", *DİA*, C. 12, s. 50
22. İnsan ve Kader s. 301; Özdiñç, s. 261
23. Nursî, *Sözler*, s. 752
24. Mustafa Çağrııcı, "Yeis", *DİA*, C. 43, s. 398
25. İnsan ve Kader s. 242
26. Nursî, *Sözler*, s. 760
27. İslamî İlimlerde Metodoloji-III "*İnsan İradesi ve Kudret-i İlâhiyye Bağlamında Kader Mes'lesi*" ed. : İlyas Çelebi, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2011, s. 42